

УДК 340.15(470)

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-35-38-43>

Правозахисна діяльність Іллі Шрага

Кінзерська Т.В.

Аспірант кафедри державно-правових дисциплін,

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вулиця Табірна, 30-32, Київська область, 03113, Україна

тел.: (096) 73-020-26, e-mail: altanya@bigmir.net

ORCID: 0000-0001-9548-3209

Defence of rights is in activity of Ilyya Shrag

Kinserska T.V.

Postgraduate student of the Department

of State Law Disciplines «KROK» University

30-32 Tabirna St, Kyiv 03113, Ukraine

tel.: (096) 73-020-26, e-mail: altanya@bigmir.net

ORCID: 0000-0001-9548-3209

Анотація. У статті досліджується правозахисна діяльність відомого українського адвоката, громадського і суспільно-політичного діяча Іллі Шрага. На основі наукової літератури і джерельних матеріалів розкриваються чинники, що вплинули на становлення Іллі Шрага як адвоката. Простежується фахова діяльність правника в контексті суспільно-політичних процесів на українських землях в другій половині XIX – початку XX ст. Зазначається, що адвокат постійно надавав професійну допомогу населенню незалежно від його соціального стану, прагнучи максимально відстояти права людини в умовах панування імперського режиму. Як фаховий юрист він досліджував правовий статус українського населення й українських земель. Відзначається, що І. Шраг у межах професійної діяльності повсякчас боровся за автономію українських земель і розширення прав українського народу. Високий рівень юридичної підготовки та значний практичний досвід діяча стали основоположними у процесі боротьби за самостійність Української держави та власне самовизначення. Відмічається, що І. Шраг постійно відстоював інтереси рідної мови. Він наголошував, що в українських населених пунктах суд повинен відбуватися українською мовою, і в будь-якому випадку українець не повинен страждати від її вживання в державних установах. До таких особистостей належить відомий адвокат Ілля Шраг, чия правозахисна діяльність відіграла помітну роль у забезпеченні прав і свобод українського населення у складі Російської імперії. Адвокат указав на забезпечення прав людини і на використання рідної мови у повсякденному житті як на побутовому, так і офіційному рівнях. Відзначається, що знання, досвід і талант відомого адвоката використовувались не лише для отримання доходів, але для організації діяльності, яка не могла принести ні прибутку, ні слави, проте відповіла кодексу професійної честі чи стала корисною рідному народу. Потрібно зауважити, що українську мову І. Шраг вважав істинним атрибутом

народності, так як саме у мові простежується історія самого народу. Саме у цьому ракурсі він вбачав конструкцію національного руху, оскільки серед інших рис національності мова займає першорядну роль.

Ключові слова: адвокат, Російська імперія, суд, Чернігівська губернія, Ілля Шраг, українські землі.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 7.

Summary. In the article is probed activity is on defence of rights activity of the known Ukrainian advocate, public and social and political figure Illya Shraga. Factors which influenced on becoming of Illya Shraga as an advocate open up on the basis of scientific literature and spring materials. Professional activity of legislator is traced in the context of social and political processes on Ukrainian earths in the second half XIX – to beginning of XX item. Marked, that an advocate constantly rendered a professional help a population regardless of his social state, aiming maximally to assert right man in the conditions of domination of the imperial mode. Such personalities include the well-known lawyer Ilya Shrag, whose human rights activities played a prominent role in securing the rights and freedoms of the Ukrainian population within the Russian Empire. As a professional lawyer he probed legal status of the Ukrainian population and Ukrainian earths. Marked, that I. Shrag within the limits of professional activity constantly fought for the autonomy of Ukrainian earths expansion of rights for the Ukrainian people. The high level of legal preparation and considerable practical experience became fundamental in the process of ground of autonomy of the Ukrainian state, instrumental in the fight of the Ukrainian people for self-determination. It is noticed that I. Shrag defended interests of the mother tongue constantly. He asserted that in Ukrainian localities a court must take place Ukrainian, and in any event Ukrainian must be suffered to the consumption in public and public institutions. An advocate marked securing of human right for using the mother tongue, and in more wide context with defence of Ukrainian. Marked, that an advocate aimed to use the knowledges, experience, talent of the known advocate not only for the receipt of incomes. He was engaged in even those businesses, which could bring neither a profit nor glory, however answered his picture of code of professional honour or went to the benefit the Ukrainian people. t should be noted that I. Shrag considered the Ukrainian language a true attribute of nationality, since it is in the language that the history of the people itself is traced. It was in this perspective that he saw the construction of the national movement, because among other features of nationality language occupies a paramount role.

Key words: advocate, Russian empire, court, Tchernihiv province, Illya Shrag, Ukrainian earths.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7.

Постановка проблеми

Дослідження спадщини визначних українських правників є одним із найважливіших завдань вітчизняної історико-правової науки. До таких особистостей належить відомий адвокат Ілля Шраг, правозахисна діяльність якого відіграла помітну роль у забезпеченні прав і свобод українського населення у складі Російської імперії. На сьогоднішній день постать І. Шрага ставала

об'єктом вивчення науковців з точки зору його суспільної та громадської діяльності, проте висвітлення його правозахисної діяльності потребує більш детального дослідження.

Актуальність теми дослідження

Дослідження правозахисної діяльності Іллі Шрага відзначається науковою й суспільно-політичною актуальністю. Детальний аналіз даного питання

дає можливість заповнити ряд прогалин у вивченні вітчизняного державо- і правотворення кінця XIX – початку XX ст.

Стан дослідження

Даній проблемі присвячували багато уваги відомих учених, серед яких: Т. Демченко, Л. Зіневич, О. Котляр, Г. Курас, У. Кухарук, І. Левченко, В. Онищенко, О. Смержевська, В. Шевченко та інші. Проте більшість дослідників зосереджувались на громадській та просвітницькій діяльності діяча. У зв'язку з цим правозахисна діяльність І. Шрага потребує, на нашу думку, більш глибокого наукового вивчення.

Метою і задачею статті є висвітлення особливостей правозахисної діяльності Іллі Шрага у руслі суспільно-політичних процесів на українських землях кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу

Зацікавленість Іллі Шрага юриспруденцією з'являється ще в студентські роки. Навчаючись на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, він досліджує правовий статус українських земель, рідної мови, діяльність правничих товариств, повсякчас відстоює права студентської молоді. Зауважимо, що правові основи самоврядування національно свідомої студентської молоді неодноразово ставали об'єктом інтересів І. Шрага [1]. Будучи опозиційно налаштованим до діючого режиму, він з правових позицій розкривав зловживання уряду, критикував оголошені владою реформи, відзначаючи в цьому зміцнення централістичних принципів управління і нехтування законними правами громадян [2].

У 1875 р. І. Шраг розпочав роботу в якості помічника адвоката (присяжного повіреного) в окружному суді міста Чернігова. Вже 1878 р. він вступає до Київського юридичного товариства, де

отримує важливий практичний досвід. Вдосконалюючись як фахівець, він зосереджується на виконанні доручень як організаційного, так і професійного характеру. До керівного складу товариства належали В. Демченко, Г. Демченко, О. Кістяківський, К. Митюков, В. Синайський, В. Удінцев та ін. відомі діячі.

Цінних навиків правник надбав у діяльності міської та земської інституції [3]. Працюючи в Чернігівській міській думі, І. Шраг на громадських засадах був юридичним консультантом з найважливіших правових питань. Як свідчать протоколи засідань думи, за плідну діяльність та висококваліфіковану юридичну допомогу І. Шрага було висунуто на звання «почесний громадянин м. Чернігова».

З 1880 р. І. Шраг часто акцентує увагу на веденні політичних справ. Характерною в цьому контексті є його співпраця з Михайлом Грушевським, який періодично звертався за кваліфікованою допомогою у справах, що торкалися учасників українського руху. У 1901 р. він разом з М. Міхновським захищав у суді членів Революційної Української партії, заарештованих у Полтаві. І. Шраг детально вивчив всі обставини по справі, проте суд не відбувся, так як ув'язнені підпали під амністію.

З 1905 р. в Україні відбувається серія погромів проти єврейського населення. Ці події зразу ж попали в поле зору адвоката, оскільки вони спричинили величезний суспільний резонанс. Внаслідок погрому постраждало чимало мешканців та було знищено 36 торовельних закладів [4]. І. Шраг прагнув надати юридичну допомогу потерпілим. 24-25 жовтня 1905 р. у відповідь на єврейський погром, який почався в місті в Чернігові, він відправив телеграму голові уряду С. Ю. Вітте з вимогою втрутитися і припинити його. Увечері, разом з декілько-

ма соратниками, послав другу телеграму. Невдовзі у місті був наведений лад.

Особливо гостро на цій проблемі наголосив І. Шраг під час свого третього виступу в Думі у дебатах з приводу погрому в Белостоці. Впродовж декількох днів у червні 1906 р. було убито майже 100 чоловік. Сотні поранених і покалічених людей залишилися без коштів для існування. Будучи прибічником ображених і знедолених, І. Шраг, як і переважна більшість відомих тогочасних діячів, став на захист жертв погрому. Як юрист, він відмітив ту велику небезпеку, яку мало для країни потурання насильникам.

Виступаючи в Думі 29 червня 1906 р., І. Шраг відкрито звинуватив уряд в «потуранні темним елементам і піджаленні їх на погроми» [5]. Депутат вважав, що уряд створив спеціальну погромну атмосферу, направлену на ескалацію національної ворожнечі і національного цькування, що всі погроми інсценовані абсолютно однаково.

Напередодні української революції авторитет І. Шрага у юридичних питаннях був незаперечним. Показовим у цьому плані є факт, коли генеральний суддя УНР А. Вязлов звернувся до І. Шрага з проханням: «піддайте відваги» одному з відомих юристів, який «цілком стоїть на ґрунті української самостійності», але «мови не знає остільки, щоб писати по-українськи» і тому соромиться посісти посаду в апеляційному суді» [6].

Потрібно наголосити, що І. Шраг захищав підсудних безкоштовно, оскільки завжди враховував становище селян та максимально прагнув забезпечити їм правову підтримку. У січні 1907 р. у Київській судовій палаті відбулось слухання справи 25-річного Петра Українченка з містечка Грем'яч Новгород-Сіверського повіту. У нього під час обшуку у вересні 1906 р. було виявлено вибухову речовину і пристрої та багато

нелегальної літератури. У лютому цього ж року І. Шраг у суді захищав Дмитра Ткаченка, який при арешті вчинив збройний опір поліції, та дворянина Семена Дубницького за зберігання нелегальної літератури [2]. Зазначимо, що саме кваліфіковані дії адвоката сприяли більш м'яким покаранням, винесеними судами стосовно згаданих осіб.

На початку 1909 р. відомого українського суспільно-політичного діяча В. Хижнякова згідно наказу губернатора притягнули до судової відповідальності. Причиною стало «порушення законів про пресу». Мова йде про те, що в тексті некролога пам'яті О. Муханова вбачався склад злочину у висловлюванні стосовно міністра внутрішніх справ графа Д. Толстого: «один із найяскравіших виразників системи бюрократичної сваволі пригноблення і придушення громадської самодіяльності» [2]. Завдяки кваліфікованому захисту адвоката І. Шрага суд виправдав автора.

У 1910 р. М. Грушевський звернувся до І. Шрага з пропозицією захищати права П. Лаврова, який був редактором «Літературно-наукового вісника». Він обвинувачувався прокуратурою «у неповазі до святого Письма» за надруковану у віснику драматичну поему Лесі Українки «На полі крові». Справа розглядалася Київським окружним судом. 4 лютого 1911 р. у листі до М. Грушевського І. Шраг прийняв пропозицію і погодився захищати П. Лаврова. По даній справі Київський окружний суд прийняв рішення лише в лютому 1913 р. Завдяки професіоналізму І. Шрага присяжні виправдали обвинуваченого, а журнал зобов'язали виплатити штраф у сумі 100 рублів.

З-поміж справ, якими опікувався І. Шраг в даний період потрібно акцентувати на справі С. Русової. У 1911 р. адвокат став її захисником в обвинуваченні за «підбурювання однієї нації про-

ти іншої». Мова йде про статтю щодо необхідності заснування українських шкіл, опубліковану в журналі «Світло» [7]. Завдяки високим фаховим якостям І. Шрага звинувачення з відомої діячки було знято.

Адвокат постійно захищав права української мови в судочинстві. Він акцентував на питаннях мовного режиму під час ведення судових процесів. Критикуючи домінанти судочинства під час правління Олександра III, він актуалізує на мовному питанні: «коли постановлено було завести нові суди у остзейському краю, то мали поставити, на рівно з язиком державним, російським, і язики тубольців – німецький, лотишський і естський...», – зазначив І. Шраг, проте «законом 1880 р. усі останні мови відкинуто, і московську мову зроблено обов'язковою навіть у мирових і волосних судах» [1]. Очевидно, що діяч обстоював необхідність забезпечення права будь-якого народу Російської імперії на користування рідною мовою в державній установі в межах свого етнографічного регіону [8]. Він заявив, що в українських краях судочинство

має відбуватися українською мовою, у будь-якому випадку українська мова повинна вживатися в державних і публічних установах. Як зазначає Л. Зіневич, у зверненні Тимчасового Крайового судового комітету до правників і судових діячів (1917 р.) І. Шраг закликав колег-юристів усіма засобами сприяти впровадженню в судочинних установах України ведення справ українською мовою, наголошуючи, що вживання рідної мови є першорядним правом українського народу [9]. Потрібно зауважити, що українську мову І. Шраг вважав істинним атрибутом народності, так як саме у мові простежується історія самого народу.

Висновки

Таким чином, захист прав та інтересів рідного народу зайняв фундаментальне місце в життєдіяльності І. Шрага. Гармонійне поєднання високого професіоналізму, життєвого і практичного досвіду з особистими якостями сприяло наданню якісної правової допомоги населенню, підтримці боротьби українців за власне самовизначення.

Література

1. І. Л. Шраг: документи і матеріали. Упор. В. М. Шевченко, Т. П. Демченко, В. І. Онищенко. Чернігів, 1997. 166 с.
2. Демченко Т. П. Батько Шраг: монографія. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. 264 с.
3. Арнольд Марголін та Ілля Шраг: невідома сторінка українсько-єврейських взаємин. *Свобода (Нью-Джерсі)*. 2004. 5 листоп.
4. Хижняков В. М. Чернігівська старовина / підготов. до друку і вступ. ст. О. Б. Коваленка, А. Л. Курданова, О. Я. Рахна. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 352 с.
5. *Украинский вестник*. Под редакцией М. А. Славинского и при ближайшем участии проф. М. С. Грушевского, проф. Д. Н. Овсяннико-Куликовского и А. А. Русова. Санкт-Петербург, 1906. № 8 (9 июля). С. 557-620.
6. Адвокат Ілля Шраг – відомий і незнаний. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2017. № 6 (34). С. 62-64.
7. Скальський В. В. Адвокати – парламентарі Української Народної Республіки (1917–1918 рр.). *Адвокатура України: історія та сучасність* : збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу : (на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького), 24 листопада 2015 р., м. Львів. уклад. І. Б. Василик, І. С. Яковець. Київ : КВІЦ, 2015. С. 124-129.
8. Левченко І. К., Котляр О. А., Кухарук У. Р., Сморгевська О. О. Поняття «соборності» та «рідної мови» у контексті українського національного відродження (на прикладі світогля-

дів Олександра Кониського та Іллі Шрага) *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник : серія історична* / [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. XIV. С. 145–154.

9. Зіневич Л. В. Мовозахисна діяльність Іллі Шрага. *Культура слова*. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. Вип. 86. С. 251–259.

Reference

1. Shevchenko, V. M. and Demchenko, T. P. and Onyschenko, V. I. (1997), *I. L. Shrah: dokumenty i materialy* [Ilyia Shrag: documents and materials], Chernihivci, Ukraine.

2. Demchenko, T. P. (2008), *Bat'ko Shrah* [Father Shrag}, Desnians'ka Pravda, Chernihivci, Ukraine.

3. “Arnold Margolin and Ilyia Shrag: unknown page of Ukrainian Jews cooperation” (2005), *Svoboda (Nju Dgersy)*, 5 list.

4. Hignjakov, V.M. (2016), *Chernigivska starina* [Chernigiv Old time], Poligraf, Chernigiv, Ukraine.

5. Slavinskii, M. A. and others (1906), *Ukrainskij vestnik*, vol. 8 (9 ijulja), pp. 557-620.

6. “Ilyia Shrag advocate – famous and unknown” (2007), *Visnyk Natsional'noi asotsiatsii advokativ Ukrainy*, vol. 6 (34), pp. 62-64.

7. Skal's'kyj, V.V. (2015), “Lawyers – parliamentarians of the Ukrainian People's Republic (1917-1918)”, *Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist' : zbirnyk materialiv Vseukrains'koho kruhloho stolu: (na poshanu advokata, prezidenta Ukrains'koi Narodnoi Respubliky v ekzyli Stepana Porfirovycha Ytyvyts'koho)* [Advocacy of Ukraine: history and modernity: collection of materials of the All-Ukrainian Round Table: (in honor of the lawyer, President of the Ukrainian People's Republic in the exile of Stepan Porfirovich Vitvitsky)], KVITs, Kyiv, pp. 124–129.

8. Levchenko, I. K. and Kotliar, O. A. and Kukharuk, U. R. and Smorzhevs'ka, O. O. (2018), “The concept of “catholicity” and “mother tongue” in the context of Ukrainian national revival (based on the worldviews of Alexander Konissky and Elijah Shrag)”, *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyj zbirnyk : seriia istorychna*, Kam'ianets'-Podil's'kyj natsional'nyj universytet imeni Ivana Ohiienska, Ukraine, pp. 145-154.

9. Zinevych, L. V. (2017), “Elijah Shrag's linguistic activity”, *Kul'tura slova*, Vyd. dim Dmytra Buraho, Kyiv, vol. 86, pp. 251-259.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2019 року